

Recenzja rozprawy doktorskiej

pani magister Moniki Zięciak p t. „*Samodzielność i usamodzielnianie wychowanków w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*” napisanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Barbary Kromolickiej i promotora pomocniczego dr. Huberta Kupca.

W związku z podjętą przez Radę Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego uchwałą powołującą mnie na recenzentkę rozprawy doktorskiej pani mgr Moniki Zięciak p t. „*Samodzielność i usamodzielnianie wychowanków w młodzieżowych ośrodków wychowawczych*” po zapoznaniu się z dysertacją wyrażam opinię na jej temat.

Problematyka podjęta przez Doktorantkę jest oryginalna, aktualna i ważna, dotyczy oddziaływań wychowawczych i resocjalizacyjnych podejmowanych wobec młodzieży niedostosowanej społecznie z młodzieżowych ośrodków wychowawczych (mow).

NIK¹ podjęła się analizy oddziaływań resocjalizacyjnych w mow i opublikowała raport, w którym zwraca uwagę na wiele barier i problemów. Przede wszystkim co podkreślono w raporcie brakuje placówek wyspecjalizowanych w rozwiązywaniu specyficznych dysfunkcji wychowanków na przykład uzależnień, czy agresji. Niewystarczająca jest w ośrodkach opieka psychologiczno-pedagogiczna.

Problemem jest także brak uprawnień pracowników ośrodków do przeprowadzania kontroli rzeczy osobistych wychowanków, czy wstępnych testów na obecność w organizmie nieletniego alkoholu lub innych środków odurzających, w celu zapewnienia bezpieczeństwa, zarówno wychowankom, jak pracownikom ośrodków.

¹ Raport NIK o resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych z 15.01.2018, www.nik.gov.pl/.
[data dostępu 15.07.2019]

NIK² zauważa także, że system pomocy dla usamodzielniających się wychowanków, świadczony w ramach Indywidualnych Programów Usamodzielnienia (IPU), nie przynosił zakładanych efektów. W wielu przypadkach programy te stanowiły tylko formalne wypełnianie ustawowego obowiązku, co świadczy o braku indywidualnego podejścia. Dla 40 proc. wychowanków realizujących IPU, pracownicy ośrodków podjęli się pełnienia funkcji opiekuna usamodzielnienia. Jednak ograniczyli czas swojej aktywności jedynie do zakończenia pobytu podopiecznego w placówce, bez uzyskania wiedzy czy i kiedy rolę tę przejęła inna osoba. W ten sposób wychowankowie ośrodków zostali pozbawieni pomocy w procesie usamodzielniania po ich opuszczeniu. Do ośrodków pomocy rodzinie zgłosiło się ok. 60 proc. badanej populacji wychowanków, aż 30 proc. z nich zaprzestało realizacji IPU, pracę (dane z ZUS) podjęło ponad 48 proc.

Proces usamodzielniania wychowanków jest dość często bagatelizowany w praktyce i ograniczany do wsparcia i pomocy finansowej oraz rzadko analizowany z całościowej perspektywy wychowanków i ich dalszych losów oraz wychowawców uczestniczących w procesie usamodzielniania wychowanków w *mow* i ich wpływu na ten proces. Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze to instytucje resocjalizacyjne w których umieszczana jest młodzież niedostosowana społecznie na mocy postanowienia sądu.

Zgodnie z § 14. 1. Rozporządzenia MEN³ do zadań młodzieżowego ośrodka wychowawczego należy eliminowanie przejawów niedostosowania społecznego oraz *przygotowanie wychowanków do samodzielnego i odpowiedzialnego życia po opuszczeniu ośrodka, zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi.*

Można więc stwierdzić, iż usamodzielnianie wychowanków jest jednym z podstawowych zadań które ma realizować *mow*. Wspieranie niedostosowanego społecznie wychowanka do samodzielności, rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, odpowiedzialności za swoje zachowanie, do wypełniania ról społecznych zgodnie z normami społecznymi i prawnymi jest ważne, co podkreślają w swoich publikacjach pedagodzy i eksperci Fidelus,

² Tamże.

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 11 sierpnia 2017 r. (Dz. U. 2017, poz. 1606) w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania.

Kieszkowska, Konopczyński, Kupiec, Mudrecka, Muskała, Opora, Ptak, Pytka, Stępiak, Szafrńska, Winiarski, Zajęcka i inni.

Rozprawa doktorska pani mgr Moniki Zięciak wpisuje się w tę problematykę, perspektywa przyjęta w rozprawie najbliższa jest pedagogice resocjalizacyjnej i pedagogice społecznej.

Struktura pracy jest klasyczna, zawiera wstęp oraz dwie części teoretyczną i metodologiczno-empiryczną oraz zakończenie, bibliografię i aneks.

Treści zawarte w pracy zostały podzielone na 6 logicznie ze sobą powiązanych rozdziałów (podrozdział 2.2.6 umieściłabym wcześniej np. jako 2.2.2.), w tym dwa teoretyczne, jeden metodologiczny i trzy empiryczne- zawierające prezentację wyników.

Sądzę, iż zbędne jest numerowanie treści wyszczególnionych w podrozdziałach (1,2,3...) w ten sam sposób jak rozdziałów i podrozdziałów.

Praca doktorska pani mgr Moniki Zięciak jest obszerna liczy 310 stron.

We wstępie Autorka w ciekawy sposób wprowadza w podjętą problematykę oraz uzasadnia jej aktualność i znaczenie dla rozwoju nauk społecznych, zwłaszcza pedagogiki.

W pierwszym rozdziale Autorka dokonuje teoretycznego wprowadzenia w podjętą problematykę, rozpoczyna słusznie od wyjaśnienia zakresu pojęciowego i wyjaśnienia kategorii pojęciowych przyjętych w rozprawie. Cenne jest to, że Autorka odniosła się do znanych koncepcji wychowania i poglądów pedagogów Adamskiego, Górniewicza, Kunowskiego, Kupisiewicza, Muszyńskiego, Radlińskiej, Rubachy traktujących o wychowaniu do samodzielności. Ważne jest to, że w analizie odnosi się Autorka do usamodzielniania jako czynności w procesie wychowania, w kontekście postaw i stylów wychowania, a także warunków rozwoju samodzielności wychowanków **mow** takim jak podmiotowe traktowanie, dążenie do emancypacji, korzystanie z praw i wolności. Warto podkreślić odniesienie się w analizie do celów oddziaływania resocjalizacyjnego młodzieży niedostosowanej społecznie z uwzględnieniem teorii motywacji wewnętrznej, koncepcji poczucia umiejscowienia kontroli, teorii społecznego uczenia się i teorii twórczej resocjalizacji.

Drugi rozdział teoretyczny stanowi istotną część pracy doktorskiej, w której Autorka dokonała prezentacji osobowych i społecznych uwarunkowań czynności usamodzielniających

podejmowanych przez wychowawców **mow**. Zwróciła uwagę na kompetencje zawodowe wychowawców, ich postawy wobec samodzielności wychowanków (zarówno sprzyjające jak i utrudniające ich usamodzielnianie). Kolejne zagadnienia prawno-organizacyjne są szczególnie istotne ze względu na to, iż stanowią podstawę i określają granice podejmowanych oddziaływań wychowawczych w placówkach resocjalizacyjnych wobec nieletnich.

Podejmowane przez Doktorantkę kwestie⁴: infrastruktury i organizacji pracy w **mow**, samorządu wychowanków, poradnictwa zawodowego, przygotowywania wychowanków do ról społecznych (matki i ojca), ich edukacji seksualnej, współpracy ze środowiskiem lokalnym, indywidualnego programu usamodzielniania, współpracy z rodziną są istotnymi czynnikami, o ogromnym znaczeniu w procesie usamodzielniania wychowanków, co wykazała w swojej analizie Autorka. Wiele miejsca – co jest cenne - zajmuje charakterystyka młodzieży niedostosowanej społecznie, wychowanków **mow**, jej potrzeb i problemów na jakie napotyka, słusznie Autorka nie ogranicza się w tej charakterystyce tylko do czasu ich pobytu w placówce ale wskazuje na problemy młodzieży po opuszczeniu ośrodków resocjalizacyjnych.

Podsumowanie

Analizę założeń teoretycznych oceniam wysoko, widoczna jest umiejętność analizy i syntezy interdyscyplinarnej literatury przedmiotu (zwłaszcza pedagogicznej i psychologicznej). Co cenne w części teoretycznej Doktorantka poddała analizie nie tylko obowiązujące akty prawne, ale także raporty NIK i akty wewnętrzne- statuty i regulaminy wybranych młodzieżowych ośrodków wychowawczych, których dokumentację zamieszczono na stronach internetowych, co znacznie wzbogaca analizę i zapoznaje nas z praktyką mającą miejsce w tych ośrodkach. Autorka uwypukla ważne wyniki badań uzyskanych przez innych Autorów prowadzących przedmiotowe badania, wskazując na dobre praktyki ale także bariery i ograniczenia występujące w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych. Dokonuje również udanej próby prezentacji zaleceń, propozycji i rozwiązań mających na celu usprawnianie oddziaływań wychowawczych w kontekście usamodzielniania wychowanków i

⁴ Warto pamiętać o hierarchii aktów prawnych Konstytucja, ustawy i rozporządzenia i przy analizie podstaw prawnych omawiać je uwzględniając tę hierarchię.
W miejsce rodzinnych ośrodków diagnostyczno- konsultacyjnych powołano na podstawie Ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 roku o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz.U.2015.1418), takie zespoły.

poprawy sytuacji w mow-ach. Szkoda, że Doktorantka nie pokusiła się o krótkie podsumowanie tej części pracy.

Założenia metodologiczne badań własnych zasługują na pozytywną ocenę, są ujęte klasycznie, według elementów jakie powinna zawierać praca naukowa w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. W sposób jasny i precyzyjny Autorka ujęła procedurę badań. Przedmiot i cele badań określiła prawidłowo. Wysoko oceniam sformułowany problem główny i 3 problemy szczegółowe oraz pytania (w 3. 2 jest literówka Jaki są związki... a ma być Jakie). Hipotezy sformułowane do problemu zależnościowego, nie budzą żadnych zastrzeżeń. Autorka dobrze wyróżnia zmienne zależne i niezależne oraz wskaźniki, robi to w sposób bardzo przejrzysty w tabeli 2 i tabeli 3 co czyni prezentację czytelną i uporządkowaną. Metoda została zaprezentowana zgodnie ze standardami przyjętymi dla prac naukowych, została zasadnie dobrana i uzasadniona. Właściwie dobrano technikę ankiety. Autorskie 3 kwestionariusze ankiety zostały opisane i umieszczone w załącznikach zamieszczonych w Aneksie. Są to narzędzia przemyślane i bardzo interesujące, świadczą o bardzo wysokich kompetencjach Autorki do prowadzenia badań. Mam jedynie drobne uwagi co do narzędzi: po pierwsze metryczki powinny być zawarte na końcu kwestionariusza, w jednym kwestionariuszu ankiety brakuje instrukcji dla osób ankietowanych. Warto zwrócić uwagę na kategorie odpowiedzi takie jak: czasami, często, rzadko, bardzo często które nie są jasne ani jednoznaczne, więc warto je przeformułować. Przyjęte w pracy i wykorzystane metody analizy statystycznej zostały zaprezentowane czytelnie, oceniam je bardzo wysoko. Sądzę, że warto dodać także analizę dokumentów jako metodę zastosowaną w badaniach. Próba badanych została dobrana celowo i w reprezentatywny sposób. Doktorantka uzasadniła dobór badanych. Przebadła 530 wychowanków i 150 wychowawców, w analizie uwzględniła 491 kwestionariuszy cech samodzielności, 483 kwestionariusze czynności usamodzielnienia wypełnione przez wychowanków i 120 kwestionariuszy usamodzielnienia wypełnionych przez wychowawców. Wykaz 12 mow w których prowadziła badania zawarła w tabeli 4 na s. 141 dysertacji. Autorka opisała procedurę przeprowadzenia badań. Opisała cechy charakterystyczne osób badanych, uwzględniając wiek, płeć, w przypadku wychowanków także ich czas pobytu w mow, a wychowawców staż pracy. Wątpliwości budzi obliczenie procentowe na s. 142 dotyczące płci wychowawców, szkoda że Autorka nie podała ile było kobiet a ilu mężczyzn.

Podsumowanie

W rozdziale trzecim w sposób wyczerpujący, logiczny i czytelny zaprezentowano założenia i sposób realizacji autorskiego projektu badawczego, który odznacza się właściwie zastosowaną procedurą badań.

Dane empiryczne uzyskane w badaniach własnych Autorka ujęła w 3 rozdziałach, liczących 122 strony, ułożonych klasycznie i logicznie według sformułowanych problemów badawczych.

Analiza materiału badawczego w czwartym rozdziale dotyczy przyjętych w badaniach parametrów samodzielności nieletnich przebywających w **mow**, takich jak rozumienie samodzielności, zakresu, stopnia i rodzaju samodzielnej aktywności, poziomu odpowiedzialności za podejmowane przez wychowanków działania, siły motywacji do przejawiania samodzielnej aktywności i jej motywów.

W piątym rozdziale Autorka analizuje atrybuty czynności usamodzielniających, takie jak: zakres swobody wychowanków, wsparcie udzielane wychowankowi, współpraca ze środowiskiem lokalnym, diagnoza potrzeb i zasobów wychowanka, motywowanie wychowanka do rozwijania samodzielności; ich natężenia, częstotliwości i poziomu według wychowawców i wychowanków.

W szóstym rozdziale Autorka ujęła związki pomiędzy czynnościami usamodzielniającymi podejmowanymi przez wychowawców a parametrami samodzielności wykazywanej przez wychowanków.

Analiza jest dokładna, rzetelna, kompetentna, moim zdaniem świadczy o wysokich zdolnościach analitycznych Autorki do opracowywania danych empirycznych. Doktorantka ujęła dane prawidłowo i czytelnie w 63 tabelach, co umożliwiło Jej właściwą prezentację rezultatów i pozwala na lepsze śledzenie naukowego wyводу. Widoczna jest staranność w opracowaniu wyników i ich omówieniu, uporządkowanie treści dokonanej analizy. Na uwagę zasługuje dyskusja wyników (patrz s.179- 190, s.227-234, s.263-265), która świadczy o wysokich kompetencjach Doktorantki w zakresie syntezy materiału badawczego a także umiejętności dokonywania uogólnień oraz porównywania go z danymi empirycznymi i poglądami zawartymi w literaturze przedmiotu.

Podsumowanie

Doktorantka przedstawiła wyniki badań w sposób interesujący i kompetentny. W rozdziałach 4-6 pracy doktorskiej zawarte są interesujące rozważania odnoszące się do opisu uzyskanego materiału badawczego i potwierdzonych prawidłowości⁵ na tle literatury przedmiotu i wiedzy pedagogicznej.

W zakończeniu (s. 266-271), dokonano syntetycznego podsumowania uzyskanych wyników oraz odpowiedzi na sformułowane problemy badawcze.

Sądzę, że można było w tym miejscu zebrać zalecenia i wskazania dotyczące pracy wychowawczej ukierunkowanej na rozwój samodzielności wychowanków mow, które zostały sformułowane przez Autorkę i zawarte w różnych częściach i rozdziałach pracy.

Praca napisana jest starannie, zrozumiałym językiem, występują tylko nieliczne, drobne błędy literowe oraz błędy w pisowni z wielkiej litery.

Bibliografia jest bogata, została zamieszczona na stronach 272-289 dysertacji, została uporządkowana według alfabety i rodzaju źródła.

Mocne strony rozprawy pani mgr Moniki Zięciak, która zasługuje na wyróżnienie są następujące:

- rozprawa podejmuje znaczący teoretycznie i praktycznie cel badań, który został bardzo dobrze osadzony w literaturze przedmiotu,
- rozprawa doktorska wzbogaca w istotny sposób wiedzę na temat wychowanków młodzieżowych ośrodków wychowawczych ich samodzielności i procesu usamodzielniania,
- zawiera prawidłowe, trafne założenia metodologiczne badań własnych, które zostały przedstawione w wyczerpujący i uporządkowany sposób,
- dostarcza nowych, autorskich narzędzi do diagnozowania cech samodzielności wychowanków mow i czynności ich usamodzielniania, które są zgodne z przedmiotem i celami badań,

⁵ Zadaniem recenzenta nie jest odtwórcze przedstawianie i omawianie uzyskanych przez badacza prawidłowości.

- dostarcza wiedzę na temat sytuacji w 12 MOW-ach, w których przeprowadzono badania i na temat poglądów wychowanków oraz wychowawców dotyczących czynności usamodzielniania,

- w pełni realizuje założone cele badań,

- formułuje propozycje usprawniające, zalecenia dotyczące postępowania z wychowankami mow,

-zawiera cenne wnioski aplikacyjne, które można wykorzystać w praktyce pedagogicznej.

Autorka rozprawy jawi się jako dojrzały, kompetentny badacz, posiadający wysokie umiejętności analizy i syntezy materiału, uogólniania wyników badań.

Konkluzja

Pani mgr Monika Zięciak podjęła się w pracy doktorskiej analizy aktualnego z perspektywy teoretycznej i praktycznej problemu badawczego. Zaprezentowała go w oryginalny sposób, wykazała się wiedzą teoretyczną na wysokim poziomie, bardzo dobrymi kompetencjami metodologicznymi i bardzo dobrą umiejętnością samodzielnego prowadzenia badań.

Mocne strony pracy, które podkreśliłam w recenzji są w moim przekonaniu podstawą do wyróżnienia tej rozprawy.

Rozprawa Pani magister Moniki Zięciak pt. „Samodzielność i usamodzielnianie wychowanków w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych” spełnia wymogi określone w ustawie z 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. j. Dz. U. 2014, poz. 1852, Dz. U. 2015, poz. 249, z późn. zm.).

Opowiadam się za przyjęciem dysertacji i dopuszczeniem Pani magister Moniki Zięciak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

